

KEMAL SÜLKER

100 SORUDA
TÜRKİYE'DE İŞÇİ
HAREKETLERİ

İçindekiler

I. BÖLÜM

TEŞKİLATLANMA HAREKETLERİ7

II. BÖLÜM

İŞÇİLERİN POLİTİK ÖRGÜTLENMESİ135

III. BÖLÜM

SOSYAL MÜCADELE ARAÇLARI, EYLEMLERİ.....149

IV. BÖLÜM

27 MAYIS ANAYASASI'NDAN SONRAKİ DURUM ..183

V. BÖLÜM

İŞÇİ SORUNLARININ SON DURUMU.....211

I. BÖLÜM

TEŞKİLATLANMA HAREKETLERİ

Soru 1: “İşçi hareketleri” ne demektir?

İşçiler, sosyal bir sınıftır; çıkarları, işçi sınıfından olmayanlarla genellikle üretim araçlarına sahip olanlar ve iş birlikçi bürokratlarla çelişir, çatışır. İşçiler, her memlekette bütün değerlerin yaratıcıları oldukları hâlde, çok uzun süre köle, esir, üvey evlat muamelesi görmüşlerdir. İşte, işçiler bu durumdan kurtulmak, kendi vatanlarında bir numaralı yurttaş olmak, yani insanca yaşamak için birçok mücadeleler yapmışlardır. Özellikle işçilere özgü meslek ve politika örgütleri kurmak, oy hakkına (seçmek, seçilmek) kavuşmak, grev yapmak, çalışma süresini azaltıp ücreti yükseltmek, kendileriyle ve giderek memleketin öz çıkarlarıyla ilgili konularda söz ve karar sahibi olmak yolunda bütün araçlara başvurmuşlardır. İşte, işçi hareketleri, işçi sınıfının genel çıkarlarını ve işçilerin ekonomik ve politik sömürüden kurtulma mücadelelerini tümüyle kapsar.

Biz bu kitapta yalnız Türkiye’deki işçi hareketlerini ana hatları ve tarihî akışı içinde anlatmak istiyoruz.

Soru 2: İşçiler ne zamandan beri teşkilatlanmaya başlamışlardır?

İşçiler, memleketimizde hem mesleki hem de politik teşkilatlanmaya çok eskiden beri başlamışlardır. Önce meslek çıkarları

açısından örgütlenmeye gidilmiştir. Bunu anlayabilmek için kısaca bu teşkilatlanma hareketini tarihî şartlar içinde görelim:

16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu gerek tarım gerek endüstri bakımından kendine yetecek durumdaydı. Sanayimiz de ihtiyacı karşılıyordu. Fakat padişah ve idareci sınıf sanayi inkılabına yeteri kadar önem vermemişti. Avrupa'daki gelişmeleri izlemiyor ve makine medeniyetini dinî inançlar yüzünden "günah" sayıyorlardı. 18. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi başladı.

Yavaş yavaş imparatorluğun ekonomi ve endüstriyel kaynakları yabancıların nüfuzu altına girdi. Kapitülasyonlar kondu. Birkaç defa ıslahat teşebbüslerine geçildi. Bunların hiçbirisi köklü reformlar değildi. Bu yüzden gelişmeye yol açmadı.

Yabancı şirketlerin mali, hukuki ve endüstriyel imtiyazları, bunları izleyen yeni yeni savaşlar imparatorluğu yavaş yavaş, fakat önüne geçilmez bir şekilde çökertiyordu.

İşçiler bakımından durum çok feci idi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda tarım işçiliği, endüstri işçiliğinden önce başlamıştı. Çukurova'da pamuk ziraatı, komşu illerden bu şehre bol miktarda işçi akınına sebep oluyordu. 1820 sonlarında Çukurova'da pamuk ekiciliği bir hayli gelişmiş, buraya akın eden işçiler yüzünden tarımda çalışanların kazancı azalmıştı. Bu arada işçiler çeşitli yollarla alabildiğine sömürülüyordu. İşçilerin çalışma süresi, gün doğmadan başlar, gün battıktan sonra devam edebilirdi. İşçiler ücretlerini almak için şehre inerdi. Bunu bilenler yol keser, işçileri soyardı. Tarımda çalışma, sefaletle önceden razı olma anlamına gelirdi. İşçiler mezarlıklarda dinlenirlerdi.

Fransız, İngiliz, Alman emperyalizmi Osmanlı İmparatorluğu'nda saltanatını devam ettirdikçe işçilerin kendilerini koruma hareketleri başladı. O devrin işçi hareketleri hakkında geniş, belgelere dayanan bilgiler henüz ortaya çıkmış değildir. Ancak 1845 tarihinde mevcut olan Polis Nizamnamesi'ndeki¹ bazı maddeler, işçilerin o tarihlerde bazı cemiyetler kurduklarını, bazı grev hareketlerine başvurdıklarını, hiç değilse küçük ölçüde de olsa sos-

1 Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra başkent ile eyaletlerde asayiş ve güvenliği sağlamak için 20 Mart 1845 tarihinde, 17 maddeden oluşan bir Polis Nizamnamesi kabul edilmiştir.

yal kavgalara ve direnmelere yol açan girişimlerde bulunduklarını gösterir. Polis Nizamnamesi'ne göre:

"Amele ve işçi makulelerinin¹ cemiyetlerinin def ve izalesi ile ihtilal vukuunun önü kestirilmelidir."

Aynı nizamnameden bir başka hüküm:

"İşini gücünü terk ile mücerret² tatil-i mesalih-i³ ibad gazezinde olan amele ve işçiler..."

Bu da gösteriyor ki o tarihlerde işçiler kendilerini bir varlık olarak hissettiriyor ve menfaatlerini koruyucu çabalardan geri kalmıyorlardı. Fakat gerçek anlamı ile işçilerin örgütlenmesi 1872'de kendini gösterir. Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu koşullar, reform istekleri, memleket yönetiminde değişiklik yaptıran mücadeleleri gelişirken işçilerin can ve sağlık güvenliğini hiçe sayan çalışma düzenine boyun eğmedikleri bir gerçektir. 1889 ve bunu izleyen yıllarda parti bolluğu emekçiler arasında çeşitli tereddütlere yol açmışsa da işçilerin katıldığı ya da kurduğu birçok cemiyet olmuştur. Polis izlemesine, tevkiflere,⁴ mahkûm etmelere, sürgüne göndermelere rağmen işçiler kendi haklarını almak ve savunmak için eli kolu bağlı durmamışlardır. O kadar ki 1908 yılının Temmuz'unda Abdülhamit, Anayasaya dayanarak Meclis'i toplantıya davet ettikten sonra özgürlük, eşitlik, adalet diye bağırarak halkın içinde işçiler de belirli bir yer almış ve varlıklarını duyurmuşlardır.

İkinci Meşrutiyet ve onu izleyen yıllar artık işçilerin mesleki teşkilatlanmada, politik örgütlerde yer almada daha yoğun bir çalışma içinde oldukları dönemlerdir.

Soru 3: İşçilerin sendika kurma tarihi eski midir?

Evet, işçilerin sendika kelimesini de kullanarak mesleki teşkilat kurması 1906'lara kadar uzanır. Sendika kelimesi Fransız kül-

1 Çeşit.

2 Soyut.

3 İşler, maslahatlar.

4 Tutuklama.

türüyle birlikte Türkiye'ye (Osmanlı İmparatorluğu'na) girmiştir. Yabancı şirketlerin artması, sosyalist akımın belirli şekilde kendini göstermesi ile sendikalar da sosyal mücadelede yerlerini almışlardır. Sendikalar, sömürü düzenine karşı bir tepki ve kapitalizmin zorunlu bir ürünü olarak doğdukları için bizde de işçilerin sayıca artması, boyuna sömürülmesi, sendika kurulmasına yol açmıştır.

Zaten işçilerin hem örgütlenme ve hem sosyal mücadelelerini 6 dönem içinde ele almak ve bu dönemleri kendi koşulları içinde değerlendirmek gerekir. O zaman sendika kelimesini kullanmadan önceki durumla, bu kelimeyi kullanarak yaptıkları çalışmaların aynı doğrultudaki bir sürecin dilimleri olduğu daha iyi anlaşılır.

Türkiye'deki işçi hareketlerini dönem dönem şöyle sıralayabiliriz:

1. İlk sanayileşme çabalarından İkinci Meşrutiyet'e kadarki hazırlık dönemi,
2. 1908'den Cumhuriyet'e kadarki sert mücadele dönemi,
3. Atatürk'ün yönettiği Cumhuriyet yıllarını kapsayan durgun dönem,
4. 1938-1950 arasındaki baskılı ve güdümlü dönem,
5. 1950-1960 arasındaki kökleşme ve uyanma dönemi,
6. 27 Mayıs Anayasası'nın getirdiği özgürlük dönemi.

1. dönemde Avrupa'daki Sanayi Devrimi'nin etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli ve sonucu gelmeyen sanayileşme çabalarına rastlarız. Bu arada Fransız ve İngiliz sermayecilerinin banka kurma ve imparatorluğu sömürmeye başlama uygulamaları görülür. Öte yandan askerî ihtiyaçlar da gözetilerek fabrika kurma zorunluğu (Feshane Fabrikası, 1835) duyulur. Koca imparatorluğun Bulgaristan bölümünde bazı mensucat¹ fabrikalarına yeni makinelerin getirilişi (1838) ve bir işçi topluluğunun yer yer görülmeye başlaması, Bursa'da 4500 kadar işçinin çalışacağı buharlı mancınıklı iş yerlerinin 50'ye yükselmesi (1838), gerek Asya Türkiye'si'nde gerekse Rumeli'de halı fabrikalarının kurulması ve işçi kesafetinin² yoğunlaşması (1838), bazı basma fabrikalarının kurulması, ister istemez işçi sınıfının doğuşunu ve işçi eylemle-

1 Dokuma.

2 Yoğunluk, çokluk.

rini beraberinde getirmiştir. Hele maden endüstrisinin çok sayıda insanı çalıştırması, tersanelerin gelişmesi, Tanzimat Fermanı (1839) ile birlikte yeni bir düzen başlaması, yabancılara etkilerini rahatlıkla sürdürecektir ortam içinde Belgrad Antlaşması¹ (1739), Osmanlı iç düzenini yabancılara egemenliğine bırakma sonuçlarını doğurmuştur.

Balya madenlerinin işlenmeye açılması (1840), bir yandan işçilerin hak arama mücadelesinin, bir yandan da Batı'daki çok önemli işçi isteklerinin ve hareketlerinin imparatorlukta yaygınlaşmasını önlemek için yönetici tabakada Polis Nizamı'nın yayınlanması zorunluğunu duyurmuştur (1845). Yabancı firmaların Bursa'da ipek ipliği fabrikaları kurması izni almaları (1845), 10 Nisan 1845 tarihli Polis Nizamı'nın bir bakıma yabancı sermayenin gelişini kolaylaştırma niyetinin varlığını da akla getirmektedir. Zaten yabancı sermaye ile birlikte bazı iş kollarında Türk işçilerinin yetiştirilmesi için yabancı işçi ve uzman isteme gereği de duyulmuş, Prusya elçiliği aracılığıyla Berlin'deki bir porselen fabrikasından işçi ve ustabaşı ithal edilmiştir (1848). Hatta, imparatorluğun sanayileşmesini planlamak için bir yabancı uzmana yetki tanıdığı, onun Avrupa'daki incelemelerden sonra beraberinde Alman ve daha başka milletlerden uzmanları da getirdiği görülmüştür (1848). Ne var ki yabancı uzmanların sanayileşmeye yön vermesini bekleme iyi niyeti hiçbir zaman ürününü vermemiş, hatta imparatorluk sanayisi çöküş dönemine girmiştir (1850). Sultanahmet'te bir binada yerli malların ve ithal edilen makinelerin sergilenmesine, ilk yerli şirketin kurulmasına rağmen (1850), çocuk ve kadın işçilerin çalışma hayatına girmek zorunluğunu duyacak kadar fakirlik ve yoksulluğun işçiler için dayanılmaz bir hayat getirdiği yıllara, yeni ve mekanik tezgâhlara karşı direnmelerin kendini göstermesi (1851), işsizliğin büyük bir tehlike teşkil ettiğini belirtmiştir.

Güney bölgesindeki geniş tarım işçiliğinin önemli bir sorunlar zincirini ortaya çıkarması, Kavalalı İbrahim Paşa'nın tarım iş-

1 Osmanlı Devleti'nin 18 Eylül 1739 tarihinde Avusturya, 3 Ekim 1739 tarihinde de Rusya'yla imzalamış olduğu barış antlaşmalarıdır.

çilerini koruyucu tedbirler alması (1854), tarım alanındaki işçileşme hareketinin gittikçe yoğunlaştığı gerçeğini de anlatmaktadır.

Zaten Kırım Savaşı'ndan sonra sayıları 600.000'e yaklaşan göçmenlerin Anadolu'ya akın etmesi, tarım işçilerinin beslenme gücünden yoksun şeylerle karınlarını doyurma ve mezarlıklarda dinlenme şeklindeki yaşamlarını daha da berbatlaştırmıştır.

Ereğli kömür havzasının işletilmeye geçilmesi (1855), Anadolu'da İngiliz sermayecilerinin ilk demir yollarını yapmaya yönelmesi (1856), işçi sınıfının gittikçe kalabalıklaşmasını sağlamış, yeteri kadar iş bulamayanlar ise mevsimlik işler için geçici göçlere başvurmuş, hatta bir kısım işçiler Amerika'ya göç etmek zorunda kalmışlardır (1860).

Ereğli Havzası'ndaki dayanılmaz iş şartlarını düzeltmek için Maden-i Hümayun Nazırı Dilaver Paşa'nın işçilerle ilgili olarak hazırladığı Nizamname'nin onanmaması (1865), Padişah'ın işçilerin yaşantısına ilgisiz kalması gibi bir anlayışın belgesini verirken, aralarında Müslüman olmayanların da bulunduğu bazı aydınların işçileri korumak için dernekler kurma ihtiyacını duydukları da bir gerçektir (1866). Zira gittikçe yabancı şirketlere geçen imalat ve sanayi tesislerini yönetenlerin aşırı sömürü eğilimleri karşısında bazı Türk aydınları ve bürokratları "ıslah-ı sanayi" için didinmişler, raporlar hazırlamışlar (1866) ise de sanayinin gerilemesinin önüne geçememişlerdir. Ve gittikçe yoksullaşan, ihtiyaç içinde kıvranan işçilere yardım ve onları korumak için yürekleri yufka bazı yerli ve yabancı kişilerin göstermelik de olsa, asıl sorunu çözümleyemediği bilinse de bazı sosyal yardımlara yönelmeleri sebepsiz değildir. Bu direnmeleri, çeşitli işçi eylemlerini önlemek isteğini de kapsayan girişimlere rağmen, alacaklarını elde edemeyen kadın işçilerin bir devlet dairesinde de olsa bağırıp çağırımları ve gürültü çıkarmaları (1867 Ocak), işçilerdeki mücadele gücünü göstermiştir.

Sanayide yerleşen yabancı sermaye, daha sonra, Arazi Kanunnamesi'ne¹ eklenen bir madde yoluyla mülk ve toprak edinmeyi de elde etmiştir (1869). Bütün bunlar işçilerin örgütlenmesi gere-

1 Arazi Kanunnamesi, Tanzimat döneminde toprak hukuku esaslarını bir araya getirme çalışmalarının ikincisidir.

ğini ortaya çıkarmış ve işçilere sosyal yardım istekleriyle yönelmiş Ameleperver Cemiyeti'nden¹ sonra (1872) işçiler zaman zaman eyleme geçme zorunluluğu ile karşılaşmışlardır. Nitekim Beykoz Kundura Dikimhanesi işçilerinin ücretlerini alamamaları nedeniyle giriştikleri protesto hareketi (1872 Temmuz), o yıl beş ayrı eyleme, giderek tersane işçilerinin grev yapmalarına yol açmış (1873), sonraları Avrupa'daki fikir akımları Osmanlı toplumunda yankı bulmuştur. Galatasaray Lisesi'nin açılması ile Fransız kültürü bu pencereden rahatça girmiştir. Hatta ünlü Gotha Programı² “şariat-ı ahmediyyeye tamamıyla muvafık” bulunmuş, sosyalizm de “medeniyeti haziranın Avrupa'yı ve belki bir gün olur bütün kürre-i arzı sarsacak ve cemiyeti beşeriyyenin heyet ve suretini değiştirecek bir büyük hareket-i maneviye” olarak nitelendirilmiştir (1878 Haziran).

Nihayet sendika sözü üzerinde durulmuş, meslek sendikalarının emekli sandıkları, yardımlaşma kurumları, eğitim büroları gibi organlar kurarak işçilere yardımcı oldukları, bilgi şeklinde Osmanlı okurlarına duyurulmuştur (1874 Eylül).

Gelişen yabancı etkisi ve sanayileşmeye yönelme, askerî ihtiyaçların karşılanması işlerinde çalışma gerekleri sonucu olarak 1900 sonlarında, imparatorlukta bir milyona yakın insan “işçi” olarak çalışmaktaydı. Ve Tophane'deki işçiler, haklarını korumak için gizli de olsa Amele-i Osmanî Cemiyeti'ni³ kurmuş (1895) bulunuyor-

1 “...1969 yılından önce yayımlanan çalışmalarda Ameleperver Cemiyeti'nin ilk işçi örgütü olarak gösterilmesi hoşgörülle karşılanabilir. Erkan Serçe, Toplumsal Tarih dergisinin Şubat 1995 tarihli sayısında yayımlanan ‘Mitostan Gerçeği: Amelperver Cemiyeti’ makalesi ve Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi’nde yayımlanan yazısında, bu örgütün gerçek adının ‘Ameleperver’ değil, ‘Amelperver Cemiyeti’ olduğunu, 1866 yılında kurulduğunu, üyelerinin çoğunluğunu Rum ve diğer yabancı ve azınlık gruplardan kişilerin oluşturduğu bir hayırseverler derneği olduğunu ve işçi örgütlenmesiyle hiçbir ilgisinin bulunmadığını hiç tartışmaya yol açmayacak bir biçimde gösterdi.” *Sendikacılık Tarihine İlişkin Büyük Hatalar*, 3 Haziran 2021, Yıldırım Koç, <https://www.yildirimkoc.com.tr/>

2 Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) 1875'te Gotha kentinde düzenlenen ilk parti kongresinde benimsediği parti platformuydu. Program, genel oy hakkı, örgütlenme özgürlüğü, çalışma günü sınırlamaları ve işçilerin haklarını ve sağlıklarını koruyan diğer yasaları talep ediyordu.

3 1908'den sonra Osmanlı Terakki-i Sanayi Cemiyeti ve daha sonra da Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti adlarıyla yasal olarak faaliyet gösteren işçi örgütü.

du. Türkiye'deki işçi hareketleri, hazırlık dönemi dediğimiz 1. dönemde grevler bakımından ilginç tecrübeler edinmişti. Örneğin:

1. Beyoğlu telgraf işçileri (17 Şubat 1872),
2. Ömerli-Yarımburgaz demir yolları yapım işçileri,
3. İzmir demir yolu işçileri,

4. Beykoz deri ve kundura fabrikası işçileri grev ve eylemleri, işçi sınıfının ilk sosyal mücadeleleri olarak bilinen örnekler olmuştur.

Ancak Kasımpaşa Tersanesi grevi (1873'ün 23 Ocak'ında) bazı bilim adamlarına göre (Prof. Reşat Kaynar) grev sayılmayacak nitelikte bir şikâyet ve arz-ı hâl etmek şeklinde değerlendirilmekte ise de iki ayrı gazetede yer alan haberler, Kasımpaşa tersanesi işçilerinin çok etkin bir grev yürüttüklerini ortaya koymaktadır. Böylece ilk önce Lütü Erişçi'nin kamuya açıkladığı bu grev hareketi, tarihimizin en önde gelen ilk grevi şeklinde nitelendirilmiştir.

Yabancı uzmanlara ve onların işçilerimizi hakir görmelerine karşı yapılan direnişlerden ilkinin Taksim'deki bir inşaatta çalışan işçilerin 3 kadastro mühendisini hırpalamaları olduğu anlaşılmıştır (1875). Bu arada greve alışan tersane işçilerinin yine aynı yolu denedikleri (1875), Sirkeci iskele yükçülerinin (hamallarının) işi boykotları da aynı yılın eylemleri arasında yer alır.

1876'da ise:

1. Hasköy tersanesindeki İngiliz işçilerinin işi bırakması (16 Şubat),
2. Haydarpaşa demir yolu işçilerinin grevi (2 Mart),
3. Tersane işçilerinin yeni direnişi (23 Mayıs),
4. Fişekhane işçilerinin işlerini bırakarak ücretlerinin verilmesi için Bâbıâli'ye doğru yürüyüşü (19 Nisan), o yılın dikkate değer, tespit edilmiş eylemleridir.

1878'de İstanbul terzilerinin (16 Ekim), duvarcıların, ayakka-bıcıların grevleri, hemen her yıl işçi hareketlerinin görüldüğünü, dayanılmaz iş koşulları ve işverenlerin ücret ödemedeki gevşekliklerine karşı işçilerin hareketsiz kalmadığını anlatır.

1879'da ise:

1. 500 yapı işçisinin grevi (11 Mart),
2. Şirket-i Hayriye (vapur nakliyatı) işçilerinin şantiye ve dökümhanelerde greve gitmesi (25 Mart),

3. Selanik Muhasebe Bürosunda çalışanların işi bırakması (10 Temmuz),

4. Tersane işçilerinin yeniden greve gitmesi (18 Temmuz), artan sosyal mücadele nedenlerinin varlığını ortaya koymaktadır.

1880'de ise:

1. 4 Şubat'ta gemilerde çalışan işçilerin,

2. 28 Şubat'ta Haydarpaşa demir yolunda çalışan işçilerin,

3. 25 Kasım'da Haliç vapur personelinin greve gitme tehdidi, yeni haklar elde edilmesine yaramıştır.

1882'de Tatavla kunduracılarının grevi, 1885'te ise odun depoları işçilerinin grevi üzerine işçi birliği başkanının tutuklanması, 1886'da Beyoğlu mağazaları personelinin işi bırakması (Şubat) eyleminden sonra 20 yıllık bir duraklamaya rastlıyoruz. İşçiler, aldıkları düşük ücretlerin önemli bir bölümünü şehir dışındaki gecekondu tipi kulübelere kira olarak ödüyor, özellikle gelişen demir yollarında çalışan işçilerin Alman emperyalizminin yüksek ücretli memurlarına karşı duydukları nefret, ekonomik sıkıntılarla birleşince İkinci Meşrutiyet öncesi ve sonrası işçi hareketlerinin kaynağı oluyordu.

Bursa ve çevresindeki sanayi kuruluşlarında çalışan işçiler, Selanik'teki aba işçiliğiyle geçinenler, Uşak, Gördes, Isparta, Tokat, İzmir halı ve kilim işçiliği yapanlarla birlikte geniş bir toplam teşkil ediyor ve bu işçilerin yaşantısı (1890) bazı aydın çevrelerinde işçileri örgütlendirme hevesleri uyandırıyor. Hatta yurt dışındaki hürriyetçi aydınlarla ilişki kuran Amele-i Osmanî Cemiyeti, 1900'lerde Osman Abdullah ve Ethem Nejat gibi aydınların İstanbul'a gizlice gelmeleri sonucunu doğurmuş, ama İstanbul'da fazla kalamadan kaçmak zorunda bırakılmışlardı (1901-1902). Zaten Amele-i Osmanî gizli örgütünü kuranlar, işçi örgütlenmesini yaygınlaştırmaya vakit bulamadan, bir yıl sonra tutuklanmış, sürgüne gönderilmişlerdi (1896). İşçilerin örgütlenememesi, koalisyon yasakları, istibdat ve yabancı sermaye baskısı, işsizleşen yüz binlerce insanı tedirgin etmişti. O kadar ki 20. yüzyıl başında 100.000'i aşkın işçinin Amerika'ya, Kanada'ya göç ettiği ileri sürülüyordu.

Yabancı sermayesiyle kurulan ve çalışan iş yerleri, geniş bir işçi kitlesini toplamıştı.

Maden kömürü ocakları, hava gazı işletmesi, buz, bira fabrikası, un fabrikaları, hatta kiremit fabrikası, iplik fabrikası açılmış, demir yolları yapımı geliştirilmişti. İstanbul'da tramvay şirketi kara taşımacılığı alanına el atmış, Şimendifer onarım fabrikası, kalabalık bir uzman işçi grubunun bir araya gelmesine fırsat vermişti. 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edildiğinde endüstri merkezleri olan şehirlerde (İstanbul, Selanik, İzmir) 100.000'i aşkın sanayi işçisi bulunuyordu. Zaten Osmanlı toplumu, mutlakiyet yönetiminden bıkmış, yeniden Anayasanın yürürlüğe konmasını, parlamentonun açılmasını ve politik örgütlenmenin geliştirilmesini istemekteydi. Bu nedenle yapılan çabalardan sonra Sultan Abdülhamid, kitlelerin etkisini göz önünde tutarak 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'i ilan ederken, işçilerin 1906'da başlayan yeni eylemlerini de hesaba katmıştı.

17 Aralık 1908'de Meclis-i Mebusan'ın açılması, iki dereceli seçimin yapılması sonucunda 266 mebustan (milletvekilinden) büyük çoğunluğunu İttihat ve Terakki Fırkası'nın kazanması, bu partinin memleketi idareye başlaması anlamına geliyordu. Zira bu fırkanın muhalefeti karşısında Sait Paşa istifa etmiş, Kibrıslı Kâmil Paşa'nın sadarete¹ getirilmesi de tatmin edici olmamış, sonunda bu fırkanın tam güvenini sağlayan Hüseyin Hilmi Paşa başbakanlığa (sadarete, sadrazamlığa) getirilmiştir (14 Kasım 1909). İşte 23 Temmuz 1908'den 31 Mart 1325'e kadarki (13 Nisan 1909'a kadarki) 8 ay 21 günlük dönemde hürriyet alabildiğine kullanılmıştı. Doğrusu, işçiler de bu özgürlük ortamından yararlanmayı bilmişlerdi.

Meşrutiyet'in getirdiği geçici özgürlük döneminde birçok iş kollarında (şimendifercilik, müretteplik,² berberlik, garsonluk, gümrük işçiliği) çalışan işçilerin uyanık öncüleri cemiyetler kurmuşlardı. Hatta bu örgütlere "sendika" adını da vermişlerdi. Sendikalar, siyasi partilerin etkisi dışında kendi ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamayı amaç bilen çalışmalar yapıyorlardı.

1 Sadrazamlık.

2 Dizgicilik.

Soru 4: İkinci Meşrutiyet döneminde teşkilatlanma nasıl gelişti?

İkinci Meşrutiyet'ten sonra kurulan birçok işçi örgütlerinin başına bazı maceracı kimseler geçmişti. Bu nedenle de işçiler, kendi örgütlerinden memnun olmuyor, ekonomik ihtiyaçlarının karşılanamaması işçileri sık sık greve itiyordu. İşçi örgütlerinin başına geçmeyi başaran birçok kişi, işçiden kestikleri aidat dışında başka yollardan kazançlar sağlamaya çalışıyordu. Üstelik çeşitli siyasi örgütlerin de rahatlıkla kurulması, bir kısım iyi niyetli olmayan kişilerin işçiyi politik örgütten soğutmayı amaç edindiklerini bütün açıklığı ile gözler önüne seriyordu.

Hele 1922'lerde çeşitli partiler ve meslek örgütlerinin cemiyyet-sendika-dernek biçimindeki dağılışı, işçi hareketini parçalıyor, başarı şansını azaltıyordu. Bu arada devlet fabrikalarının toplandığı Türkiye İşçi Derneği¹ yanında Beynelmilel İşçiler İttihadi² adındaki örgüt, deniz, inşaat, marangozluk iş kollarındaki işçileri teşkilatlandırmayı başarmıştı.

1906 yılında İstanbul müretteplerinin (Ağustos) ve İstanbul reji tütün işçilerinin grevi, hatta Osmanlı Terakki-i Sanayi Cemiyeti'nin kurulması (1908), daha önce de sendikalar teşkili, özgürleşme geçişi hızlandırmıştır, denebilir.

Zaten Anayasanın yeniden ilanı, işçilere dernek kurma hakkını getirmiş, İttihat ve Terakki iktidarı da ele aldığı ilk işler arasına toplanma ve dernek kurma hakkını tanıyacak olan Cemiyetler

1 "...Türkiye İşçi Derneği'nin kurulmasına ilişkin ilk girişim 1919 yılında Berlin'de gerçekleşti. Birinci Dünya Savaşı öncesi ve süresinde Almanya'ya gönderilen öğrenci ve işçilerden sosyalizmi benimseyenler, bir taraftan Almanya'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasının ilk biçimini kurarken, bir de bir İşçi Derneği kurdular. Bu sosyalistlerin Türkiye'ye gelmesi sonrasında bu İşçi Derneği, Türkiye İşçi Derneği olarak yeniden biçimlendi." *Türkiye'de Komünistler Ve Sendikalar (1): Türkiye İşçi Derneği, Beynelmilel İşçiler İttihadi*, 3 Mart 2021, Yıldırım Koç, <https://www.yildirimkoc.com.tr/>

2 "1921'in ikinci yarısında Roland tarafından kaleme alınmış bir raporda kuruluş tarihi olarak 18 Mayıs 1920'den söz ediliyor. Ancak yine aynı raporlarda 18 Ekim 1920 tarihli bir genel kuruldan söz ediliyor; bunun Bİİ'nin kurucu genel kurulu olduğu düşünülebilir çünkü 1. Genel Kurul kararlarıyla ilgili olarak elimizde 18 Şubat 1921 tarihi var. Bİİ, Birinci Dünya Savaşı öncesi kurulduğu belirtilen Sendikalar Birliği'nin halefi olarak değerlendiriliyor." *Beynelmilel İşçiler İttihadi, Mütareke İstanbulu'nda Rum Ağırlıklı Bir İşçi Örgütü ve TKP ile İlişkileri*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2009, s.25